

เวลา พื้นที่ การดำรงอยู่อย่างหลากหลายในโครงสร้างของหลุยส์ อัลธุสแซร์*

Space, Time and the coexistence of Multiplicities in Louise Althusser's Structure

ศุภรดา เฟื่องฟู**

Suparada Fuanfu

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง *เวลา พื้นที่ และการดำรงอยู่อย่างหลากหลายในโครงสร้างของหลุยส์ อัลธุสแซร์* เขียนขึ้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างบทสนทนาร่วมกับบทความเรื่อง *วิกฤตการณ์ทางสังคมศาสตร์และการเติบโตของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสม์ในทศวรรษ 1970* เขียนโดยสมเกียรติ วันทะนะ ตีพิมพ์ในหนังสือสังคมศาสตร์ วิชาการ ปี 2524 ซึ่งได้วิพากษ์วิจารณ์กรอบคิดและมุมมองการวิเคราะห์สังคมเชิงโครงสร้างด้วยการหยิบยกความคิดของหลุยส์ อัลธุสแซร์ (Louise Althusser) ผ่านการตีความของอีพี ทอมป์สัน (E.P. Thompson) ขึ้นมาอภิปรายจุดอ่อนของกรอบคิดเรื่องโครงสร้างว่าขาดการพิจารณาในมิติของประวัติศาสตร์และเป็นหน่วยการวิเคราะห์ที่ไม่ยึดโยงกับความเป็นจริง ทั้งนี้ผู้เขียนจึงได้นำเสนอมุมมองการวิเคราะห์สังคมด้วยกรอบคิดเรื่องโครงสร้างในลักษณะที่แตกต่างออกไปด้วยการกลับมาพิจารณาประเด็นเรื่องเวลาและพื้นที่ของกรอบคิดเรื่องโครงสร้างโดยได้หยิบยกการตีความอัลธุสแซร์ของฌีลส์ เดอเลซ (Gilles Deleuze) มาประกอบในบางส่วน เพื่อแสดงให้เห็นว่ากรอบคิดเรื่องโครงสร้างไม่ได้ละเลยการพิจารณามิติทางประวัติศาสตร์ในการวิเคราะห์ หากแต่เล็งเห็นถึงการดำรงอยู่ของความแตกต่างหลากหลายที่มีเวลาเฉพาะในตัวเองซึ่งไม่สามารถใช้มาตรวัดเวลาใดเวลาหนึ่งมาพิจารณาอย่างลัดทอนต่อการเปลี่ยนแปลงไปของหน่วยที่แตกต่างหลากหลายได้ นอกจากนี้ โครงสร้างไม่ได้มีลักษณะของตัวแบบที่แน่นอนตายตัว หากแต่เป็นพื้นที่ที่ยึดโยงมิติของความเป็นจริงและจินตภาพเอาไว้อย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ โดยภายในพื้นที่ของโครงสร้างไม่ได้มีลักษณะเป็นระบบปิดแต่เป็นพื้นที่ที่เปิดที่บรรจบพบปะและความสัมพันธ์ของความแตกต่างหลากหลายอันมหาศาลทั้งสิ่งที่ยังไม่ปรากฏและสิ่งที่ปรากฏ

* บทความนี้ถูกแก้ไขและปรับเปลี่ยนเนื้อหาจากบทความที่เขียนขึ้นในรายวิชามานุษยวิทยา สังคมวิทยา ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2560 สาขา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

This Article was edited from an assignment submitted to the Seminar in Sociological Theories course taken in Fall 2017 at Faculty of Political sciences, Chulalongkorn University

** นิติรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา มานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีเมล suparada.forwork@gmail.com

ซึ่งล้วนมีศักยภาพในการมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่และเปลี่ยนแปลงโครงข่ายของบทบาทความสัมพันธ์ได้ตลอดเวลา ผ่านการมีพื้นที่ว่างที่อยู่ภายในโครงสร้างเสมอ

คำสำคัญ : โครงสร้าง, หลุยส์ อัลธุสเซอร์, ฌีลส์ เดอเลิซ, พื้นที่, เวลา

Abstract

This paper is a response to Somkiat Wantana's 1981 article "The Crisis of Social Science and the Growth of Marxist History in the 1970s", which criticized the Althusserian concept of 'structure' and approach to studying society as interpreted by E.P. Thompson. While Wantana (1981) problematizes the analytical purchase of 'structure' due to its perceived lack of historical dimension and its failure to address how society exists in reality, this paper proposes an alternative interpretation of the concept of 'structure' through the work of Gilles Deleuze and Louise Althusser by reconsidering the concept's spatial and temporal dimensions. In line with Althusser's rejection of the idea of homogeneous continuity of time - he believes each element has its own particular time which cannot be reduced to the periodization of the coexistence of multiplicity - I further argue that 'structure' cannot be viewed as a mechanical and static model and instead highlight its role in inseparably intertwining reality and the imaginary. This assertion echoes Deleuze's framing of the intersection between reality and imagery as one of the properties of structure as 'the third space'. This space is an open system that contains the multiplicity of roles and relations both virtually and actually having the potentiality to assemblage with other elements and create the dynamic of structure that is open to new possibilities for the empty space.

Keywords: Structure, Louise Althusser, Gilles Deleuze, Space, Time

บทนำ

บทความนี้เขียนขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างบทสนทนาร่วมกับบทความเรื่อง *วิกฤตการณ์ทางสังคมศาสตร์และการเติบโตของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 1970* เขียนโดยสมเกียรติ วันทะนะ ตีพิมพ์ในหนังสือสังคมศาสตร์วิภาษวิธี ปี 2524 ซึ่งผู้เขียนได้เห็นด้วยและเห็นแย้งกับการตีความความคิดของ หลุยส์ อัลธุสเซอร์ (Louise Althusser) (1918-1990) ผ่านมุมมองของ อีพี ทอมป์สัน (E.P. Thompson) (1924-1993) ที่สมเกียรติหยิบยกขึ้นมาอภิปรายรวมทั้งสร้างข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่ออัลธุสเซอร์หลายประการ ทั้งนี้ผู้เขียน

ต้องการนำเสนอกรอบคิดเรื่อง โครงสร้าง ในมิติเรื่องเวลาและพื้นที่ซึ่งเป็นมุมมองการวิเคราะห์ที่แตกต่างออกไปจากทัศนะของสมเกียรติ โดยมุมมองเหล่านี้เผยให้เห็นถึงกรอบคิดเรื่องโครงสร้างว่ามีได้เป็นหน่วยการวิเคราะห์ที่หยุดนิ่งตายตัว ขาดความเป็นประวัติศาสตร์และไม่ยึดโยงกับความเป็นจริงแต่อย่างใด แต่อนุญาตให้เกิดการมองเห็นของความแตกต่างหลากหลาย (multiplicity) ที่ดำรงอยู่ภายในโครงสร้าง โดยในบทความจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนได้แก่ ส่วนแรกคือ การสรุปความคิดและประเด็นปัญหาจากบทความของสมเกียรติ ส่วนที่สองคือ ทัศนะเรื่องประวัติศาสตร์ของอัลธูแซร์ และส่วนสุดท้าย คุณสมบัติเรื่องพื้นที่ของโครงสร้างของฌีลส์ เดอเลซ (Gilles Deleuze) (1925-1995) ในเรื่องพื้นที่ที่สาม (a third space) พื้นที่ตำแหน่งแห่งที่ (topological space) และ พื้นที่ว่าง (empty square) จากบทความเรื่อง *How Do We Recognize Structuralism?* ตีพิมพ์ในปี 1973 (Stolze, 1998, p. 58)

ปัญหาความคิดเรื่องโครงสร้างของอัลธูแซร์

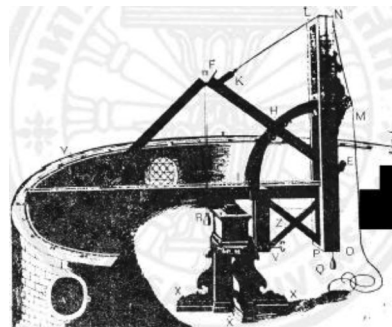
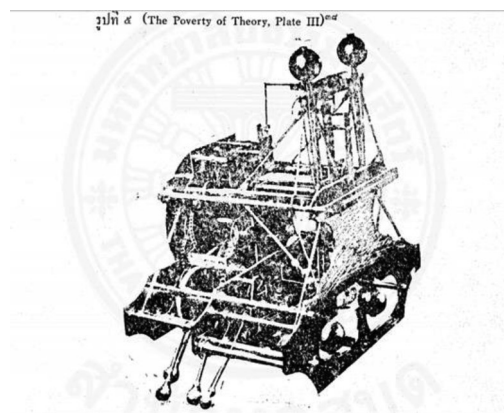
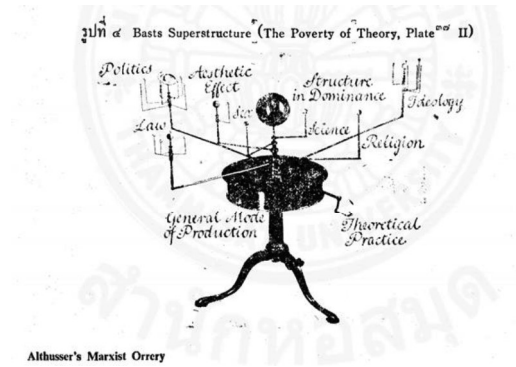
เนื้อหาหลักของบทความสมเกียรติ วันทะนะนันสามารถจำแนกได้ออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกพูดถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และการศึกษาประวัติศาสตร์ในลัทธิมาร์กซิสม์ โดยมีการหยิบยกเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาเป็นหมุดหมายสำคัญของพัฒนาการลัทธิมาร์กซิสม์ ไม่ว่าจะเป็น มาร์กซิสม์ยุโรป หลังมรณกรรมของสตาลิน การปฏิวัติฝรั่งเศสในปี 1968 การตีพิมพ์วารสารฝ่ายซ้ายอย่างหลากหลายในแต่ละสาขาวิชาทั้งในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย อินเดีย กว่า 273 รายการ ครอบคลุมทั้งนิติศาสตร์ อาชีววิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ มานุษยวิทยา ศิลปะวัฒนธรรม โดยการเกิดขึ้นของวารสารเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความคิดมาร์กซิสม์ที่แพร่หลายและเติบโตในแนวทางที่แตกต่างกันไปอย่างคึกคัก กระทั่งถูกมองว่าเป็น “ผลิตภัณฑ์มาร์กซิสม์” ที่ออกจำหน่ายและบริโภคในมหาวิทยาลัยตะวันตกในทศวรรษที่ 60-80 โดยภายในบทความได้หยิบยกบทความและหนังสือที่น่าสนใจเกี่ยวกับมาร์กซิสม์ในสาขาวิชาทั้งมานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และประวัติศาสตร์ขึ้นมาเสนอแก่ผู้อ่านอย่างหลากหลาย

เนื้อหาส่วนต่อมาของบทความเกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึง ปัญหาหลักของลัทธิมาร์กซิสม์ (primary puzzle) จากมุมมองลัทธิมาร์กซิสม์แบบคัมภีร์ (Orthodox Marxism) ที่ถือเศรษฐกิจเป็นปัจจัยชี้ขาด (economic determinism) ในยุคสตาลิน และข้อเสนอเรื่องพัฒนาการของสังคมมนุษย์ในยุคสมัยต่าง ๆ ที่คลี่คลายไปสู่สังคมคอมมิวนิสต์ในที่สุด ก่อนจะอภิปรายเรื่อง ข้อเสนอของอัลธูแซร์ว่ามีคำตอบหรือทางออกแก่ปัญหาหลักของลัทธิมาร์กซิสม์ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนบนและฐานเศรษฐกิจอย่างไรผ่านตัวแบบความคิดและการตีความของอีพี ทอมป์สัน ซึ่งโดยภาพรวมแล้วสมเกียรติไม่เห็นด้วยกับแนวทางการวิเคราะห์สังคมของอัลธูแซร์ เพราะเห็นว่า ความผิดพลาดของอัลธูแซร์ คือการละเลย

การศึกษาประวัติศาสตร์ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างฐานเศรษฐกิจกับโครงสร้างส่วนบนในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ แล้วแทนที่ด้วยการสร้างคำใหม่ๆ และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคำเหล่านั้นให้สมเหตุสมผลทางตรรกะวิทยา หรือ มีลักษณะของเมตาฟิสิกส์ (สมเกียรติ วันทะนะ, 2524, หน้า 127) โดยสมเกียรติอ้างอิงคำพูดจากคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) (1818-1883) ขึ้นมาสนับสนุนว่า “นักอภิปรายผู้ซึ่งกำลังเล่นกับของที่เป็นนามธรรมคิดว่ากำลังทำการวิเคราะห์สังคม คนพวกนี้คิดว่าถ้าเขาปลีกตัวออกจากสรรพสิ่งที่ดารดาษอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงได้มากเท่าไร เขาก็จะเข้าไปใกล้ศูนย์กลางแห่งความจริงมากเพียงนั้น” (อ้างแล้ว, หน้า 128) จากเหตุผลนี้ทำให้สมเกียรติมองว่าการสร้างแบบพิมพ์เขียวทางทฤษฎีเพื่อนำมาใช้วิเคราะห์สังคมนั้น มักจะเป็นวิธีการในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการมองสังคมที่หยุดนิ่ง เพื่อค้นหาโครงสร้างหรือกลไกที่เกาะเกี่ยวหน่วยต่าง ๆ ในสังคมไว้โดยเป็นสิ่งที่ประวัติศาสตร์ไม่ให้การยอมรับในความสมบูรณ์ของการวิเคราะห์เช่นนี้ (อ้างแล้ว, หน้า 121) โดยเฉพาะในแนวทางการวิเคราะห์ของอัลธุสเซอร์ ฉะนั้นแล้วการวิเคราะห์สังคมเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนบนและฐานเศรษฐกิจจึงไม่สามารถละเลยการวิเคราะห์เชิงกระบวนการได้ นอกจากนี้สมเกียรติตีความความคิดของเฟรดริช เอลเกิลส์ (Friedrich Engels) ที่มองเห็นจุดบกพร่องของการวิเคราะห์สังคมของมาร์กซ์ว่า ไม่สามารถอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นอิสระของอุดมการณ์หลาย ๆ อย่างหรือการปฏิเสธอิทธิพลของอุดมการณ์ในประวัติศาสตร์ โดยคิดถึงสาเหตุและผลลัพธ์ในแง่ที่กระโดดจากขั้นหนึ่งไปยังอีกขั้นหนึ่งอย่างตายตัวจนละเลยปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หมายถึง การขาดการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ในสภาพของรูปธรรมให้เพียงพอ (อ้างแล้ว, หน้า 126) ซึ่งเป็นสิ่งที่อัลธุสเซอร์เดินรอยตาม

อัลธุสเซอร์ของอีพี ทอมป์สัน

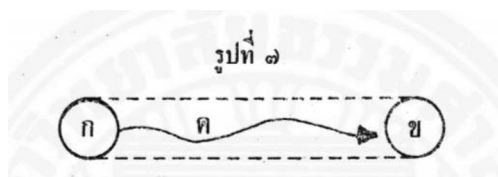
อย่างไรก็ตามผู้เขียนคิดว่าไม่เป็นเรื่องน่าแปลกใจที่อัลธุสเซอร์ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าวิเคราะห์สังคมเชิงโครงสร้าง (synchronic analysis) โดยมีการสร้างพิมพ์เขียวที่หลุดลอยออกจากความเป็นจริง เป็นการจับภาพหนึ่งที่ขาดการมองเชิงกระบวนการ หรือกระทั่งเน้นการสร้างคำศัพท์และความสัมพันธ์ของคำเหล่านั้นเพื่ออธิบายรูปธรรมให้เป็นเรื่องนามธรรมที่สอดคล้องตามตรรกะได้อย่างสวยงาม เพราะจากการตีความของอีพี ทอมป์สัน ที่มีต่อการวิเคราะห์สังคมของอัลธุสเซอร์นั้นได้ลดทอนคำอธิบายของอัลธุสเซอร์ให้กลายเป็นเพียงตัวแบบที่มีลักษณะเป็นเครื่องยนต์กลไกบางอย่าง (mechanism) ทำงานได้ด้วยฟันเฟือง คาน มอเตอร์และกระเดื่อง ดังจะเห็นได้จากภาพทั้งสามที่ถูกหยิบยกมาจากหนังสือเรื่อง *The Poverty of Theory* ในบทความของสมเกียรติต่อไปนี้ (อ้างแล้ว, หน้า 118-120)

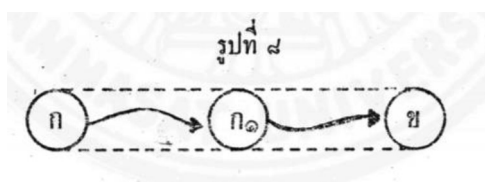
ภาพตัวแบบทั้งสามพยายามอธิบายการวิเคราะห์สังคมของอัลธูแซร์ในเรื่อง ความสัมพันธ์ทางการผลิต วิธีการผลิต และฐานพลัง กล่าวโดยสังเขปคือ ตัวแบบแรกมีชื่อว่า ระบบสุริยะจักรวาลแบบมาร์กซิสม์ของอัลธูแซร์ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนบนและฐานเศรษฐกิจ โดยดาวเคราะห์ดวงต่าง ๆ ที่โคจรรอบ ๆ นั้นเปรียบเสมือนอุดมการณ์ไม่ว่าจะเป็นการเมือง กฎหมาย เพศ สุนทรียศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศาสนา เป็นต้น โดยฐานเศรษฐกิจเปรียบเสมือนดวงอาทิตย์หลักที่อยู่ตรงกลางเป็นปัจจัยชี้ขาดในขั้นสุดท้าย

โดยการทำงานของตัวแบบแรกจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการติดตั้งมอเตอร์ซึ่งเป็นตัวแบบที่สองเข้าไว้ที่มือหมุนของตัวแบบแรก กล่าวคือ ตัวแบบที่สองเปรียบเสมือนการต่อสูทางชนชั้นที่ประกอบไปด้วย กระฎุมพี กระฎุมพีน้อย กรรมาชีพ และชาวนา เป็นฟันเฟืองในมอเตอร์นี้ที่มีความสำคัญผิดถูกของกระฎุมพีและความตึงเครียดของกรรมาชีพเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญซึ่งเมื่อต่อพ่วงเข้ากับตัวแบบแรกจะทำให้โครงสร้างส่วนบนอันเป็นดาวเคราะห์หมุนโคจรรอบดวงอาทิตย์หรือฐานเศรษฐกิจได้ ส่วนตัวแบบสุดท้ายอธิบายวิธีการผลิตและชีวิตสังคมที่มีคานตามยาวและคานแนวดิ่งซึ่งเปรียบเสมือนทุนและรัฐตามลำดับที่วางตัวเพื่อสร้างเงื่อนไขให้เพิ่มพูนความมั่งคั่งต่อไปเรื่อย ๆ ในขณะที่มีรัฐคอยชักใยทั้งในลักษณะของการกดขี่ปราบปรามและอุดมการณ์ในสังคมเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่ทุน (อ้างแล้ว, หน้า 121-122)

นอกจากการนำตัวแบบความคิดของอีพิ ทอมป์สันเข้ามาอธิบายความคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนบนและฐานเศรษฐกิจของอัลธูแซร์ในลักษณะของกลไกแล้ว สมเกียรติยังได้ตั้งคำถามเรื่อง การกำเนิดขึ้นของอิทธิพลทางสังคม (society effect) หรืออิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ ความคิดอุดมการณ์ (อ้างแล้ว, หน้า 124) ว่ามาจากที่ไหนผ่านการหยิบยกตัวแบบทางสมมุติฐานสองภาพดังต่อไปนี้

แผนภาพข้างต้นชื่อว่า The Theory of Genesis แสดงให้เห็นถึง 2 จุด ได้แก่ จุด ก. คือจุดกำเนิด มีลูกศรที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลง คลี่คลายของแนวทางสังคมในขบวนการทางประวัติศาสตร์ที่อาจคาดเดายากเลี้ยวลก่อนที่จะถึงจุด ข. คือจุดของสังคมปัจจุบัน โดยอัลธูแซร์เรียกตัวแบบนี้ว่าเป็นกรอบคิดแบบเฮเกลเลียน (Hegelian conception)

แผนภาพที่สองนี้เรียกว่า The Theory of Body แสดงให้เห็นถึงจุด 3 จุดได้แก่ จุด ก. หรือ จุดกำเนิด ที่ไหนสักแห่งในอดีตไปสู่ จุดที่สองคือ จุด ก๑ หรือผลผลิตทางประวัติศาสตร์ที่คลี่คลายมาจากจุดแรก ที่จะไปกำหนดจุดที่สาม จุด ข หรือสังคมปัจจุบัน

สมมุติฐานเรื่องการกำเนิดหรือที่มาของสังคมในปัจจุบันระหว่างสองแผนภาพนี้แตกต่างกันตรงที่แผนภาพแรกเชื่อว่าสังคมในปัจจุบันรวมถึงอิทธิพลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันเกิดจากการคลี่คลายตัวทางประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องกันผ่านเรื่องราวและขบวนการต่าง ๆ จนกลายมาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นแนวทางที่อีพี ทอมป์สันและสมเกียรติเชื่อ ส่วนสมมุติฐานที่สองนั้นเชื่อว่าสังคมปัจจุบันตลอดจนอิทธิพลต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบันเป็นผลมาจากกลไกหรือโครงสร้างบางอย่างที่คลี่คลายตัวมาจากจุดกำเนิดในอดีตสักแห่ง โดยโครงสร้างดังกล่าวมีคุณสมบัติในการผลิตอิทธิพลทางสังคมให้เกิดขึ้นมาเป็นสังคมในปัจจุบันที่กำหนดแนวทางและชะตาชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน สมเกียรติไม่เห็นด้วยกับสมมุติฐานในแนวทางที่สองเพราะเห็นว่าการเชื่อว่ามีโครงสร้างหรือกลไกบางอย่างที่ผลิตอิทธิพลแก่สังคมปัจจุบันนั้นเป็นมุมมองที่ไม่เห็นความต่อเนื่องของเหตุการณ์และเวลาที่ดำเนินไป เป็นการจับประวัติศาสตร์ให้หยุดนิ่ง ซึ่งได้ตั้งคำถามทิ้งท้ายในส่วนนี้ว่า หากโครงสร้างที่อัลธูแซร์อ้างนั้นมีอยู่จริงแล้ว โครงสร้างนั้นมาจากที่ไหน (อ้างแล้ว, หน้า 125)

ประวัติศาสตร์ของอัลธูแซร์

อย่างไรก็ตามในทัศนะของผู้เขียนนั้นเห็นด้วยกับสมเกียรติที่ว่าแนวทางการวิเคราะห์สังคมของอัลธูแซร์มีลักษณะของอภิปรัชญามากกว่าการมองเห็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยม เพราะคำอธิบายสังคมของอัลธูแซร์มีเป้าประสงค์ที่จะกำหนดการวิเคราะห์ที่เป็นระบบ มีการใคร่ครวญถึงความคิดว่าความเป็นจริงของข้อถกเถียงเรื่องสังคมว่าเป็นอย่างไรด้วยการปฏิเสธกรอบคิดเรื่องเวลาของเฮเกลและเสนอความคิดของตนเอง โดยอย่างน้อยที่สุดก็เห็นได้จากพิจารณาการทำงานของโครงสร้างในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ในฐานะที่ผลิตอิทธิพลทางสังคมอย่างหนึ่ง โดยอัลธูแซร์กล่าวว่าอุดมการณ์เองก็ทำงานเป็นโครงสร้างที่มีเรื่องราวประวัติศาสตร์ในตัวของมัน ตามเหตุการณ์ที่มีการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นตัวกำหนดในแต่ละยุคสมัย แต่ทว่าโดยลักษณะของอุดมการณ์แล้ว มันเป็นความจริงที่อยู่เหนือประวัติศาสตร์ (an omni-historical reality) (Althusser, 1993, p. 35) ซึ่งไม่ว่าประวัติศาสตร์จะเปลี่ยนแปลงไปกี่ยุคสมัย อุดมการณ์ก็จะยังทำงานเป็นโครงสร้างที่ไม่เปลี่ยนรูป (immutable) และดำรงอยู่ในทุกยุคสมัยของประวัติศาสตร์ โดยอัลธูแซร์เปรียบเทียบลักษณะดังกล่าวว่าเหมือนกับ ความคิดเรื่องจิตสำนึกของ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ที่กล่าวว่า จิตสำนึกมีลักษณะเป็นนิรันดร์ (the unconscious is eternal) และขยายความว่า การที่ทั้งจิตสำนึกและอุดมการณ์เป็นนิรันดร์นั้น ไม่ได้หมายความว่าจะไม่เปลี่ยนแปลงเลย แต่มันดำรงอยู่ในทุกหนทุกแห่ง (omni-present) ในทุกช่วงประวัติศาสตร์ที่สังคมยังมีชนชั้นทางสังคม (อ้างแล้ว, หน้า 36)

แม้คำพูดดังกล่าวจะแสดงนัยยะของการอธิบายความเป็นจริงราวกับเป็นภาพนิ่งที่ไม่แปรเปลี่ยนของการทำงานเชิงโครงสร้างของอุดมการณ์ก็ตาม แต่ทว่าคงเป็นการอยู่ดีธรรมดาไม่น้อยหากเราไม่เข้าใจความคิดเรื่องเวลาและประวัติศาสตร์ของอัลธูแซร์ก่อนแล้วตัดสินว่าอัลธูแซร์ทำตัวเป็นนักพรตที่ปลีกเร้นออกจากโลกแห่งความจริงและพยายามจะอธิบายว่าสังคมทำงานอย่างไร เป็นกรอบคิดที่หลุดลอยออกจากโลกที่มีลักษณะเป็นภาพนิ่ง ละเลยความเป็นประวัติศาสตร์ ด้วยการสร้างตรรกะที่เป็นนามธรรมสูงส่งหรือไม่

อัลธูแซร์ไม่เชื่อกรอบคิดเรื่องประวัติศาสตร์ในแนวทางของเฮเกลว่าจะสามารถอธิบายความซับซ้อนของความสัมพันธ์ในสังคมได้ เพราะสำหรับเฮเกลนั้น ประวัติศาสตร์เป็น ความต่อเนื่องของชุดเวลาที่เหมือนกัน (the homogeneous continuity of time) ที่มีลักษณะของการสะท้อนพัฒนาการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องของความคิด ส่งผลให้การจัดแบ่งระยะเวลา (periodization) ของความคิดกลายเป็นหน้าที่ของประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้การจัดแบ่งระยะเวลาของประวัติศาสตร์นี้กลายเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรมในการเผยแสดงกลุ่มก้อนของหน่วยต่าง ๆ ที่ประกอบสร้างองค์รวมดั้งเดิม (original whole) ได้ ฉะนั้นประวัติศาสตร์รูปแบบนี้จึงตั้งอยู่บนการมองหน่วยต่าง ๆ ว่ามีลักษณะเป็นองค์รวมและมีความเป็นหนึ่งเดียว (unity) ส่งผลให้เกิดการกีดกัน เปียดขับ (exclude) ความเป็นไปได้ของการครอบงำจากหน่วยอื่น ๆ (Glucksmann, 1979, p. 106) ในทางกลับกัน ความคิดเรื่องประวัติศาสตร์สำหรับอัลธูแซร์นั้นไม่สามารถถูกวัดได้ด้วยมาตรวัดเวลา (time scale) เดียวกันทั้งหมด เพราะหน่วยต่าง ๆ และระดับชั้นต่าง ๆ ภายในสังคมต่างมีมาตรวัดเวลาเป็นของตนเองที่แตกต่างกันไปและเป็นอิสระในระดับหนึ่ง (relatively autonomous) ซึ่งจะสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ ที่แตกต่างกันไปตามบริบท โดยโครงสร้างสังคมเป็นผลมาจากการประกอบสร้างจากประวัติศาสตร์ของหน่วยและระดับชั้นอันแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ที่ไม่สามารถหาเวลาโดยทั่วไป (general time) มาใช้จัดแบ่งได้ ฉะนั้นแล้ว การศึกษาทางประวัติศาสตร์จึงเป็นการใช้มาตรวัดเวลาเดียวในการรับรู้และทำความเข้าใจหน่วยต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างในทางประวัติศาสตร์และเวลา ซึ่งเป็นการลดทอนการอธิบายความซับซ้อนของการประกอบขึ้นของสังคม (social formation) หรือความขัดแย้งในสังคม (contradiction) (อ้างแล้ว, p. 108)

นอกจากนี้เมื่ออัลธูแซร์ได้อ่าน *Das Capital* ใหม่อีกครั้งก็พบว่ามาร์กซ์ ได้วางรากฐานทฤษฎีทางประวัติศาสตร์และการเมืองใหม่ทั้งหมดผ่านแนวคิดเรื่อง การก่อรูปของสังคม กำลังแรงงานการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิต โครงสร้างส่วนบน อุดมการณ์ ฯลฯ โดยนำทฤษฎีที่มองปฏิบัติการของมนุษย์ในแต่ละระดับแตกต่างไป (theory of different specific level of human practices) เช่น การเมือง เศรษฐกิจ อุดมการณ์ มาแทนที่ประวัติศาสตร์วัตถุนิยม (อ้างแล้ว, p. 104) ระบบคิดเช่นนี้เป็นฐานคิดให้แก่ การอธิบายความขัดแย้งและความเป็นองค์รวมของลัทธิมาร์กซิสม์ (the Marxist Totality) ที่มีลักษณะอสมมาตร (asymmetrical) และซับซ้อนโดยประกอบไปด้วยหน่วยที่แยกขาดออกจากกัน และไม่สามารถเข้าใจได้ง่าย

ผ่านการวิภาษวิธีของโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่าง หรือลดทอนให้โครงสร้างส่วนบนเป็นผลมาจากโครงสร้างส่วนล่างอีกต่อไป แต่มองว่าเป็นองค์รวมของระดับและชั้น (layers and levels) ที่สัมพันธ์และสัมพันธ์กันแตกต่างกันไป โครงสร้างจึงไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแบบของเฮเกล (อ้างแล้ว, p. 106) หรือมีสารัตถะอยู่เบื้องหลังความหลากหลายของปรากฏการณ์ เพราะองค์รวมของมาร์กซ์ไม่ให้การครอบงำใดเป็นศูนย์กลางของโครงสร้าง (a decentered structure in dominance) (Brewster, n.d.)

ฉะนั้นแล้ว สำหรับอัลธูแซร์ การจะทำความเข้าใจการประกอบขึ้นของสังคมจึงไม่สามารถลดทอนให้เป็นสารัตถะที่เป็นหนึ่งเดียวได้ (a unitary essence) หรือเป็นเรื่องของการค้นหาจุดกำเนิดของหน่วยใดใด (the origin of its elements) แต่ต้องแสดงให้เห็นถึงวิธีการเชื่อมโยงของชั้นต่าง ๆ (mode of articulation of its level) ที่อยู่ในสังคม (อ้างแล้ว, หน้า 109) ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของอัลธูแซร์และเอเตียน บาลิบาร์ (Étienne Balibar) ในหนังสือ *Reading Capital* ที่กล่าวว่า

“เราจำเป็นต้องกำหนดให้แต่ละระดับชั้นของเวลาที่แตกต่างกันนี้มีอิสระและดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเองในระดับหนึ่ง แม้มันจะขึ้นอยู่กับระดับชั้นอื่น ๆ ของหลายๆ เวลา (times) ก็ตามโดยเราพูดได้และจำเป็นต้องพูดว่า ในแต่ละวิธีการผลิตนั้นต่างมีเวลาและประวัติศาสตร์ที่แปลกประหลาดของตัวเอง (peculiar) คั่นจังหวะด้วย (punctuated in) การพัฒนาของพลังการผลิตที่มีแนวทางอันเฉพาะเจาะจงของมัน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ดี โครงสร้างส่วนบนทางการเมืองก็ดี ปรัชญาก็ดี สุนทรียศาสตร์ก็ดี หรือกระทั่งการก่อตัวขึ้นของวิทยาศาสตร์ต่างก็มีเวลาและประวัติศาสตร์อันแปลกประหลาดของตัวเองที่คั่นจังหวะด้วยแนวทางอันเฉพาะเจาะจงของตัวเองทั้งสิ้น โดยในแต่ละประวัติศาสตร์อันแปลกประหลาดเหล่านี้ถูกคั่นด้วยจังหวะอันแปลกประหลาด (peculiar rhythms) ซึ่งจะสามารถรับรู้ได้ก็บนเงื่อนไขที่เราได้กำหนดนิยามกรอบคิดของความเฉพาะเจาะจงของช่วงเวลาประวัติศาสตร์และการคั่นจังหวะของมัน (การพัฒนาที่ดำเนินไป การปฏิวัติ ความแตกหัก ฯลฯ) ซึ่งความเฉพาะเจาะจงของเวลาและประวัติศาสตร์เหล่านี้แตกต่างกัน (differential) เพราะมันตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ที่แตกต่างกับระดับชั้นที่แตกต่างอยู่ภายในส่วนทั้งหมด วิธีและระดับความเข้มข้นของการไม่ฟังฟังของแต่ละประวัติศาสตร์จึงถูกกำหนดนิยามโดยวิธีและระดับความเข้มข้นของการฟังฟังของแต่ละประวัติศาสตร์ภายในชุดของส่วนทั้งหมดที่ปรากฏ”¹ (Stolze, 1998, p. 60)

¹ “We have to assign to each level a peculiar time, relatively autonomous and hence relatively independent, even in its dependence, of the “times” of the other levels. We can and must say: for each mode of production there is a

จะเห็นได้ว่าความคิดเช่นนี้พยายามจะเข้าถึงการทำความเข้าใจสังคมในลักษณะของอภิปรายที่สมเกียรติวิภาสวิจารณ์ แต่กระนั้นคำอธิบายดังกล่าวก็ไม่ได้เพิกเฉยต่อการพิจารณาแง่มุมทางประวัติศาสตร์ เพียงแต่ประวัติศาสตร์ของอัลธูซเซอร์ไม่ได้มีลักษณะเป็นองค์รวมหนึ่งเดียว แต่ประวัติศาสตร์ของแต่ละสิ่งมีความเฉพาะเจาะจงในมาตรวัดทางเวลาของตนเองที่แตกต่างกันออกไปซึ่งทำให้ไม่อาจพิจารณาว่าสังคมปัจจุบันได้รับการคลี่คลายจากอดีตมาถึงปัจจุบันในลักษณะของแผนภาพกรอบคิดของเฮเกลเลียนซึ่งนำไปสู่การมองเห็นกระบวนการการผลิตของปัจเจกหนึ่ง ๆ หรือหน่วยใดใดในแต่ละความสัมพันธ์ที่มีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างอันซับซ้อนทั้งหมดที่ไม่สามารถลดทอนลงได้อย่างง่ายว่ามีสาเหตุจากสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างตรงไปตรงมา โดยความคิดนี้อัลธูซเซอร์เรียกว่าเป็นสาเหตุเชิงโครงสร้าง (structural causality) (Lewis, William, 2018) ซึ่งอัลธูซเซอร์ได้หันมาพิจารณาโครงสร้างหรือกลไกในฐานะที่เกาะเกี่ยวความแตกต่างหลากหลายของหน่วยและระดับชั้นที่ผลิตอิทธิพลทางสังคมให้แก่สังคมปัจจุบันว่าทำงานอย่างไรโดยพิจารณาตั้งแต่สิ่งที่ยังไม่ปรากฏตัวขึ้นจนกระทั่งเกิดการค้นจังหวะด้วยสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เราจะเข้าใจได้ก็ต้องผ่านการกำหนดนิยามไปจนถึงการปรากฏตัวขึ้นของบางสิ่งที่เรารับรู้ได้ เพราะอัลธูซเซอร์เห็นว่านอกจากวิธีการผลิตของสังคมในแต่ละรูปแบบจะมีเวลาภายในโดยรวมของตัวมันเองแล้ว ส่วนการจัดการต่าง ๆ ของมันยังมีจังหวะที่เฉพาะเจาะจงอีกด้วย ทำให้จุดยืนเรื่องเวลาของความคิดแบบโครงสร้างนิยมจึงค่อนข้างชัดเจนกล่าวคือ เวลาสำหรับโครงสร้างนิยมเป็นเวลาของการปรากฏจริง (actualization) โดยสืบเนื่องมาจากการดำรงอยู่ร่วมกัน (coexistence) ของหน่วยที่ยังไม่ปรากฏ (virtuality) ที่เกิดขึ้นจากจังหวะที่หลากหลาย เวลาจึงทำงานจากสิ่งที่ยังไม่ปรากฏไปสู่สิ่งที่ปรากฏ (actuality) นั่นก็คือจากโครงสร้างหนึ่งไปยังการปรากฏตัวของมัน ไม่ใช่จากการปรากฏตัวหนึ่งไปยังการปรากฏตัวของอีกสิ่งหนึ่ง (Stolze, 1998, pp. 59-60)

การนำเอากรอบคิดดังกล่าวมาพิจารณาร่วมกันเป็นเพราะเดอเลซผู้ได้อ่านความคิดเรื่องโครงสร้างของอัลธูซเซอร์เห็นว่า การจะทำความเข้าใจพื้นที่ของโครงสร้าง (the structure of a domain) ได้นั้นก็ต้องกำหนดวัตถุและงาน (objects and works) ของในพื้นที่ดังกล่าวอันเป็นสิ่งที่ยังไม่มีปรากฏทั้งหมดที่ดำรงอยู่

peculiar time and history, punctuated in a specific way by the development of the productive forces; the relations of production have their peculiar time and history, punctuated in a specific way; the political superstructure has its own history...philosophy has its own time and history...aesthetic productions have their own time and history...scientific formations have their own time and history, etc. Each of these peculiar histories is punctuated with peculiar rhythms and can only be known on condition that we have defined the concept of the specificity of its historical temporality and its punctuations (continuous development, revolutions, break, etc.)...The specificity of these times and histories is therefore differential, since it is based on the differential relations between the different level within the whole: the mode and degree of independence of each history is therefore necessarily determined by the mode and degree of dependence of each level within the set of articulations of the whole.” (Stolze, 1998, p.60)

ร่วมกันมาตั้งแต่แรก เพราะทุก ๆ โครงสร้างคือความหลากหลาย (multiplicity) ของการดำรงอยู่ของสิ่งที่ยังไม่ปรากฏ (virtual existence) โดยอัลตูแซร์ได้แสดงความคิดในลักษณะนี้ผ่านความคิดดั้งเดิมของมาร์กซ์ (the originality of Marx) ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความคิดแบบเฮเกลว่า ระบบสังคมถูกนิยามผ่านการดำรงอยู่หนึ่ง ๆ ของหน่วยและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่สามารถจะทำให้เป็นความต่อเนื่องได้อันเป็นภาพลวงตาของวิชาวิธีที่ผิด (the illusion of a false dialectic) (Deleuze, 2004, p. 179)

ฉะนั้นคำอธิบายเรื่องโครงสร้างในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่บรรจุความสัมพันธ์อันหลากหลายของหน่วยที่ยังไม่ปรากฏซึ่งไม่อาจพิจารณาการเกิดขึ้นได้อย่างเป็นลำดับต่อเนื่องกันไปในลักษณะนี้จึงมิได้เพิกเฉยต่อการพิจารณาความเป็นกระบวนการและการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เพราะการนับสิ่งที่ยังไม่ปรากฏและกำลังจะปรากฏว่าเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง เป็นมุมมองการวิเคราะห์ที่ละเอียดอ่อนและมองเห็นพลวัตและศักยภาพหรือแนวโน้มในสังคม โดยมาตรวัดทางเวลาที่สร้างความเป็นหนึ่งเดียวจะไม่อนุญาตให้มองเห็นความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนของแต่ละสิ่งอย่างเฉพาะเจาะจงได้ และแน่นอนว่านี่เป็นมุมมองที่ไม่ได้หลุดลอยออกจากความเป็นจริงแต่อย่างใด แต่คือความพยายามที่จะอธิบายความเป็นจริงอย่างไม่ลดทอนลงมากกว่า ลักษณะเช่นนี้ของโครงสร้างทำให้ผู้เขียนเห็นว่าสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของมาร์กซ์ที่อ้างอิงในบทความของสมเกียรติว่า สิ่ง que มาร์กซ์กำลังแสวงหาอยู่นั้นมิใช่กลไกต่าง ๆ (mechanism) ของระบบการผลิตของสังคมที่เป็นผลมาจากประวัติศาสตร์ แต่กำลังแสวงหากฎที่ผลิตอิทธิพลทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ความคิดอุดมการณ์ ฯลฯ ขึ้นมา (สมเกียรติ วันทะนะ, 2524, หน้า 124)

พื้นที่ภายในโครงสร้าง : คุณสมบัติหนึ่งของโครงสร้างในทัศนะของฌีส์ เดอเลซ

นอกจากประเด็นเรื่องเวลาของโครงสร้างที่แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างในทัศนะของอัลตูแซร์มิได้ละเลยการพิจารณาในมิติทางประวัติศาสตร์แล้ว กรอบคิดเรื่องพื้นที่ภายในโครงสร้างที่เดอเลซมองเห็นในความคิดของอัลตูแซร์ยังเป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตที่เกิดขึ้นภายในโครงสร้างได้ โดยการเห็นพ้องต้องกันในการวิเคราะห์คุณสมบัติดังกล่าวของโครงสร้างระหว่างเดอเลซและอัลตูแซร์นั้นมีหลักฐานจากจดหมายที่เขียนโต้ตอบระหว่างกันในเดือนกุมภาพันธ์ ปี 1968 โดยจดหมายฉบับนี้เริ่มต้นจากเดอเลซได้ส่งโครงร่างฉบับแรกของบทความที่ถอดเทปจากบทบรรยายในวันที่ 6 ธันวาคม 1967 ที่พูดถึงความคิดเรื่องโครงสร้างของอัลตูแซร์ว่าสามารถตีพิมพ์ได้หรือไม่ ก่อนที่จะได้รับจดหมายตอบกลับที่ทั้งชื่นชมสรรเสริญและท้วงติงจากอัลตูแซร์ซึ่งกล่าวถึงงานของเดอเลซว่าสามารถมองเห็นและเข้าใจจุดสำคัญต่าง ๆ ตลอดจนสร้างความกระจ่างแจ้งตั้งแต่พื้นฐาน (clearing the ground) ในความคิดโครงสร้างนิยมอย่างละเอียดละออ แต่ทว่าก็นำเอาความคิดจากนักคิดหลายคนที่มีเนื้อหาของงานแตกต่างกันไปและไม่มีมีความต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นฌากส์ ลากอง (Jacques Lacan) โคลด์ เลวีส์ สโตรส (Claude Lévi-Strauss) มิเชลล์ ฟูโกต์ (Michel Foucault) หรือกระทั่งอัลตูแซร์เอง มาหาจุดร่วมและสรุปออกมาเป็นคุณสมบัติทางความคิดของนักคิด

โครงสร้างนิยมนั้นเป็นเรื่องที่ยังไม่รัดกุมนัก (Stolze, 1998, p. 55) อย่างไรก็ตามเดอเลซได้แก้ไขบทความอีกครั้งโดยเพิ่มเติม หลอมรวมเนื้อหาเรื่องคุณสมบัติที่สำคัญของโครงสร้างเข้าไปอีก ในบทความที่แก้ไขแล้วของเดอเลซนั้นกล่าวถึงสิ่งซึ่งนักโครงสร้างนิยมทั้งหลายได้ตระหนักเห็นร่วมกัน (recognize) มากกว่าจะอภิปรายว่า โครงสร้างนิยม คืออะไร โดยจำแนกคุณลักษณะของโครงสร้างผ่านเกณฑ์ (criterion) 6 ประการได้แก่ พื้นที่ที่สาม (A Third space), พื้นที่ของตำแหน่งแห่งที่ (topological space), The Differential and the Singular, The Diffenciator, Differnciation, Serial และ พื้นที่ว่าง (The Empty Square)

อย่างไรก็ตามในบทความนี้ผู้เขียนต้องการจะหยิบยกกรอบคิดที่ปรากฏภายในเกณฑ์เหล่านี้มาเพียงบางส่วนได้แก่ พื้นที่ที่สาม (a third space) พื้นที่ของตำแหน่งแห่งที่ (topological space) และ พื้นที่ว่าง เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการผลิตอิทธิพลทางสังคมภายในโครงสร้างที่มีได้มีการพิจารณาเพียงแต่มิติของเวลาเท่านั้นแต่ยังเกี่ยวข้องกับเรื่องพื้นที่ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติอันน่าสนใจของโครงสร้างในฐานะที่เป็นหน่วยการวิเคราะห์ที่ไหลเลื่อน มีพลวัตและยึดโยงอยู่กับความเป็นจริง โดยมุมมองการวิเคราะห์ดังกล่าวสามารถเปิดไปสู่การมองเห็นและทำความเข้าใจเรื่องการก่อรูปทางสังคม (social formation) ได้อย่างชัดเจนขึ้น

พื้นที่ที่สาม : โครงสร้างในฐานะเป็นหน่วยที่ยึดโยงความเป็นจริงและจินตภาพ

ในยุคสมัยของปรัชญาคลาสสิกนั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่าการสร้างความคิด (thought) ของนักคิด และนักปรัชญาแต่ละคนล้วนเป็นความพยายามที่จะอธิบาย ความเป็นจริงของโลกให้ลึกซึ้งและกระจ่างแจ้ง โดยอาศัยพลังจินตนาการ (the power of imagination) หรือจินตภาพ (imaginary) มาร่วมสัมพันธ์ หรือผสมรวมกันให้เป็นหนึ่ง หรือนำมาเปรียบต่าง (contrast) เพื่อขบขันให้เกิดความขัดแย้งชัดเจน เช่น ความคิด surrealism, romanticism, symbolisms ที่ต่างก็มีแนวทางเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวแตกต่างกันไป ฉะนั้นแล้ว การสร้างความคิดหนึ่งๆขึ้นมาจึงเป็นสิ่งที่อาศัยความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีระหว่างความเป็นจริงและจินตภาพเสมอ แต่ทว่า เมื่อเกิดความคิดโครงสร้างนิยมขึ้น ก็เกิดการศึกษาของพื้นที่ที่สาม (third regime) อันเป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่พื้นที่ของความเป็นจริง หรือพื้นที่ของจินตภาพ แต่เป็นพื้นที่ที่นักคิดแต่ละคนเรียกแตกต่างกันไปว่า “ระบบ (system)” “โครงสร้าง(structure)” “สัญลักษณ์ (the symbolic)” โดยศึกษาในฐานะที่เป็น หน่วยที่มีโครงสร้าง (structural object) (Deleuze, 2004, p. 173) เพราะมีสมมุติฐานว่า วัตถุที่ศึกษาล้วนมีระบบความสัมพันธ์บางอย่างดำรงอยู่ก่อนแล้ว แต่ระบบความสัมพันธ์หรือโครงสร้างดังกล่าวนั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา แต่จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อถูกนิยาม หรืออธิบาย ซึ่งความสัมพันธ์ร่วมที่ยึดโยงหน่วยต่างๆไว้นั้นก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน (Chaffee, 2010: 73) ฉะนั้นการศึกษาพื้นที่ที่สามในแนวทางนี้จึงปฏิบัติต่อโครงสร้าง หรือ ระบบ ราวกับว่าเป็นหน่วยที่มีความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบต่างๆอยู่ภายในที่รอคอยการเข้าไปนิยาม และอธิบาย โดยหน่วยนี้สามารถตั้งอยู่อย่างเป็นเอกเทศได้ นอกจากนี้ยังนำไปสู่การศึกษาระบบ

สัญลักษณ์ หรือภาษาในฐานะที่เป็นบ่อเกิดแห่งการตีความและการสร้างสรรค์ (the source of living interpretation and creation) และละเอียดที่จะศึกษาจุดกำเนิดของสิ่งต่างๆในทางประวัติศาสตร์ เพราะเชื่อว่าอยู่นอกเหนือไปจากการรับรู้ได้ของมนุษย์ ทำให้โครงสร้าง ถูกอธิบายในฐานะที่เป็น จุดกำเนิดของความเป็นจริง หรือ สิ่ง que เข้าถึงความจริง ฉะนั้นการศึกษาจำต้องอาศัยโครงสร้าง หรือการตีความสัญลักษณ์เพื่อเข้าถึงความเป็นจริง (Deleuze, 2004, p. 172)

อย่างไรก็ตามในแนวทางการวิเคราะห์เรื่อง โครงสร้าง ระบบ สัญลักษณ์ ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่สามของเดอลิซ นั้น เขามองว่า พื้นที่ที่สามนี้ ไม่ได้แยกออกจากพื้นที่แห่งความเป็นจริง และพื้นที่แห่งจินตภาพอย่างที่เชื่อ เพราะมันจะไม่สามารถเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาได้ (incarnated) หากปราศจากความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นจริงและจินตภาพ เพราะหากความเป็นจริงมีลักษณะที่เป็นความจริง (truth) เพียงหนึ่งเดียว มีเอกภาพ (unity) ในตัวเอง ส่วนจินตภาพคือ การทำความเป็นจริงให้เป็นสอง (double) ด้วยการสะท้อนกลับของความเป็นจริงในความคิด เช่น ภาพในหัวเรา และความเป็นจริงตรงหน้า แล้วโครงสร้างหรือ ระบบสัญลักษณ์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สามที่เชื่อว่าเป็นการประกอบสร้างขึ้นจากส่วนย่อยต่าง ๆ ให้กลายเป็นองค์รวมโดยตั้งอยู่อย่างเอกเทศได้จะมีลักษณะการทำงานอย่างไรเล่า ในจุดนี้นำไปสู่ข้อเสนอของเดอลิซที่มีต่อการทำงานของพื้นที่ที่สามว่า ระบบสัญลักษณ์ หรือ โครงสร้างนั้นทำงานด้วยการยึดโยงและหลอมรวมพื้นที่ทั้งสองเข้าไว้ด้วยกันในลักษณะ une combinatoire หรือ a combinatory formula มิฉะนั้นเราจะไม่สามารถเข้าใจโครงสร้าง หรือ ระบบสัญลักษณ์ได้ เพราะมันไม่ใช่แบบ (form) ที่ลอยตัวอย่างอิสระเหมือนความเป็นจริง หรือ มีความเกี่ยวพันที่เป็นเหตุเป็นผลในจินตภาพ หรือมีแบบแผนของจินตนาการ

ยกตัวอย่างเช่น การแต่งเพลงที่มีทั้งเสียงของดนตรีที่เราได้ยินผ่านผัสสะในฐานะที่มีลักษณะของความเป็นจริง และเสียงดนตรีที่ตั้งในความคิดของเราอันเกิดจากการสร้างสรรค์ในฐานะที่เป็นจินตภาพ โดยมีการเขียนโน้ต เป็นสัญลักษณ์เพื่อใช้บันทึกเสียงที่ทั้งดังก้องวานในโสตประสาทและในความนึกคิดไว้ หรือ การเขียนบทกวีที่เป็นการถกเถียงเอาชั่วขณะที่เรารับรู้อยู่ในโลกความเป็นจริงผสมผสานเข้ากับจินตนาการ ภายในจิตใจ แล้วกลั่นกรองออกเป็นตัวอักษร หรือภาษา ซึ่งจะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่สาม หรือระบบสัญลักษณ์เหล่านี้ หมายถึงรูปแบบความสัมพันธ์จำนวนมหาศาลที่เข้ามาเชื่อมร้อยสองมิตินี้ไว้ โดยเดอลิซ มองว่า อัลตูแซร์เป็นนักคิดที่ค้นพบโครงสร้างนี้ในฐานะที่เป็นวัตถุการศึกษาทางปรัชญา ที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ของคน (real relations) และคนในความเป็นจริง (real men) และ ความสัมพันธ์เชิงจินตภาพ (imaginary relation) (Deleuze, 2004, p. 172) ฉะนั้นแล้วโครงสร้างในความหมายนี้คือหน่วยการวิเคราะห์ที่เราจะรับรู้และเข้าใจได้ต้องอาศัยทั้งความเป็นจริงและจินตภาพมายึดโยงในลักษณะ สามเส้า (triadic) เพราะระบบสัญลักษณ์ไม่มีสารัตถะ (essence) เป็นแค่หลักการที่สร้างขึ้นเพื่อสนับสนุนหน่วยต่าง ๆ ซึ่งก็คือ ความเป็นจริง และ จินตภาพ (Deleuze, 2004, p. 173)

โครงสร้าง : พื้นที่แห่งตำแหน่งแห่งที่และความสัมพันธ์

อย่างไรก็ตามคุณสมบัติของโครงสร้างในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่สามซึ่งยึดโยงความเป็นจริงและจินตภาพเข้าไว้ด้วยกันนี้ ทำให้โครงสร้างมีลักษณะเป็นพื้นที่อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของสิ่ง (things) และสิ่งมีชีวิตจริงต่าง ๆ (real beings) ที่เข้ามายึดครอง (occupy) ในพื้นที่เหล่านั้น รวมไปถึงเป็นพื้นฐานสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างบทบาททางความคิด (imaginary role) และเหตุการณ์ (events) ที่จะปรากฏขึ้นเมื่อยึดครองในพื้นที่ได้ โครงสร้างจึงเกี่ยวพันกับเรื่องพื้นที่ (places and sites) และตำแหน่งแห่งที่ของความสัมพันธ์ที่เป็นโครงข่ายของโครงสร้าง (topological space) โดยประกอบไปด้วยตำแหน่ง (positions) และความสัมพันธ์ (relations) ของสิ่งต่างๆ อยู่ภายในมากมายมหาศาล (Deleuze, 2004, p. 174) โดยไม่ได้มีลักษณะที่เห็นได้จากภายนอก (extrinsic designation) หรือการให้ความหมายจากภายใน (intrinsic signification) แต่เป็น ทิศทางและการให้ความหมายของตำแหน่งแห่งที่ (a positional sense)² โดยเป็นผลมาจากการผสมรวมกันของหน่วยที่ไม่อาจสื่อความหมายในตัวเองได้ แม้กระทั่งสิ่งที่เรามองว่าไร้สาระ (nonsense) เองก็เป็นผลมาจากการหมุนเวียน (circulate) อยู่ภายในโครงสร้างในฐานะที่เป็นพื้นที่อย่างหนึ่งเช่นกัน พื้นที่นี้จะนิยาม (redefine) บทบาท (role) ของแต่ละหน่วยความเป็นจริงขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นแล้วทุก ๆ การเคลื่อนไหว หรือการเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างจะนำไปสู่ความเป็นไปได้ใหม่ๆ ที่แตกต่างกันออกไปของสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นไม่รู้จบ โดยเดอเลิซได้ยกตัวอย่างคุณลักษณะนี้ของโครงสร้างว่าเป็นเหมือนกับเกมหมากรุก (the noblest game) หรือที่อัลตูแซร์ยกตัวอย่างว่าเป็นเหมือนละครเวที (Deleuze, 2004, p. 175)

อย่างไรก็ตามผู้เขียนขอยกตัวอย่างให้เข้าใจง่ายซึ่งอาจจะลดทอนแนวคิดดังกล่าวไปบ้าง เช่น เกมหมากรุกไทย ที่ประกอบไปด้วยกระดาน และตัวหมาก อันเป็นวัตถุแห่งความเป็นจริงในทางกายภาพ และเรื่องราวเกี่ยวกับหมากแต่ละตัว หรือ ชื่อเรียกของแต่ละตัวหมาก เช่น เรือ ม้า โคน ชุน เม็ด ในฐานะที่เป็นภาพความคิด หรือจินตภาพ โดยสิ่งที่ทำให้หมากรุกกลายเป็นเกมที่เล่นได้ก็คือ กฎกติกาในการเล่น เช่น รูปแบบการเดินและการกินที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละตัว กฎกติกาเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น โครงสร้าง หรือพื้นที่ที่สาม ที่ผสมผสานทั้งตัวหมากในทางกายภาพเข้ากับเรื่องราวและชื่อเรียกหมากไว้ โดยโครงสร้างดังกล่าวจะส่งผลให้บทบาทและความสัมพันธ์ของแต่ละตัวหมากแปรผันต่อกัน หรือมีผลต่อกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ ในแต่ละครั้งที่เดินหมากไปตามโครงสร้าง หรือ กติกาจะส่งผลต่อความสัมพันธ์ และบทบาทของหมากทุกตัวตลอดจนสถานการณ์ทั้งหมดบนกระดานไม่มากนักน้อยเสมอ จะเห็นได้ว่าโครงสร้างทำหน้าที่เป็นพื้นที่ที่เปิดไปสู่การเกิดขึ้นของความเป็นไปได้ใหม่ๆ ให้ทั้งความสัมพันธ์ บทบาทของหมาก และสถานการณ์ของเกมอยู่ โดยเดอเลิซได้กล่าวถึงคำประกาศของความคิดแบบโครงสร้างนิยมไว้อย่างน่าสนใจว่า การคิดเป็นการโยนลูกเต๋า (to

² เดอเลิซแปลคำว่า sense ว่า Sens = meaning and direction (Deleuze, 2004, p. 174)

think is to cast a throw of dice) ที่ยอมเปิดไปสู่การเป็นไปได้และการกระทบกันของโครงข่ายและบทบาทความสัมพันธ์ทั้งหมดที่จะเผยแสดงต่อมา

จะเห็นได้ว่าหากนำเมื่อกรอบคิดเรื่องโครงสร้างดังกล่าวของเดอเลิซมาอธิบายความคิดเรื่องโครงสร้างของอัลตูซเซอร์จึงทำให้ไม่อาจมองโครงสร้างว่าเป็นตัวแบบกลไก หรือ พินิจพิจารณาทางความคิดที่คว่ำจับความเป็นจริงเพื่อนำมาอธิบายสังคมอย่างลัดทอน แต่โครงสร้างสำหรับอัลตูซเซอร์มีเป้าประสงค์ที่จะทำให้ความคิดของมาร์กซ์ในทางปรัชญาชัดเจนขึ้นโดยแยกจากมุมมองแบบวิวัฒนาการ (evolutionistic) และมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentric) ในขณะที่ยังสามารถศึกษาในแนวทางของมาร์กซิสม์ได้ (Katja, 2013, p. 165) โดยให้ความสำคัญกับเรื่องพื้นที่ดังที่เดอเลิซได้วิเคราะห์มุมมองเรื่องโครงสร้างของอัลตูซเซอร์ไว้ว่า

“เมื่ออัลตูซเซอร์พูดถึงโครงสร้างเศรษฐกิจ เขาพูดอย่างเฉพาะเจาะจงว่า “ซับเจค” (“subjects”) ที่แท้จริงไม่ได้เป็นสิ่งที่เข้ามายึดครองในพื้นที่อย่างเช่น ปัจเจกที่เป็นรูปธรรม หรือ มนุษย์จริง หรือกระทั่งวัตถุที่เข้ามามีบทบาทในการเติมเต็มหรือเหตุการณ์ที่ถูกผลิต แต่ “ซับเจค” เหล่านี้อยู่บนพื้นที่ในโครงสร้างที่ถูกนิยามโดยความสัมพันธ์ทางการผลิต”³ (Deleuze, 2004: 174) ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความคิดเรื่อง การกำหนดเกินขนาด (over-determination) ของอัลตูซเซอร์ (อ้างแล้ว, p. 175)

การมองโครงสร้างว่าเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะ positional หรือ local นี้ทำให้โครงสร้างเป็นพื้นที่ที่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงและพลวัตภายใต้และภายในสังคม รวมไปถึงความเป็นไปได้อื่นๆที่จะเกิดขึ้นอย่างเหนือความคาดหมาย ฉะนั้นโครงสร้างจึงไม่ใช่หน่วยที่มีความหมายหรือความสัมพันธ์ตายตัว เหมือนกับรหัส (code) หรือ สัญลักษณ์ หรือ ตัวแบบ (model) เช่น สัญญาณไฟจราจร ตัวอักษร แบบจำลอง ที่ต้องตีความเพื่อทำความเข้าใจ นอกจากนี้คุณสมบัติอีกประการของโครงสร้างที่ผู้เขียนมองว่าสำคัญต่อการอธิบายการเลื่อนไหลของหน่วยต่างๆภายในโครงสร้างคือ พื้นที่ว่าง (the Empty square) ที่มองว่าในทุกโครงสร้างจะมีช่องว่างอยู่เสมอ โดยเดอเลิซ กล่าวว่า เกมต่างๆล้วนต้องมีช่องว่าง มิฉะนั้นแล้วจะไม่มีอะไรที่เดินไปข้างหน้าต่อหรือทำงานได้ (Deleuze, 2004, p. 186) ซึ่งเราจะเห็นตัวอย่างได้จากทั้งหมากรุก หรือเกมต่อภาพ ที่ต้องอาศัยช่องว่างให้แต่ละหน่วยภายในโครงสร้างได้เคลื่อนที่ต่อไป เพื่อจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างภายในโครงสร้างขึ้น หากปราศจากช่องว่างเหล่านี้เราก็ไม่อาจเล่นเกมได้ โดยผู้เขียนมองว่าช่องว่างที่เกิดขึ้นในโครงสร้างเหล่านี้ คือ สิ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่อสู้อย่างต่อเนื่องของแต่ละหน่วยความเป็นจริงในสถานการณ์ ที่

³ Althusser speaks of economic structure, he specifies that the true “subjects” there are not those who come to occupy the places, i.e. concrete individuals or real human beings – no more the true objects are the roles that they fulfill and the events that are produced. Rather, these “subjects” are above all the places in a topological and structural space defined by relation of production. (Deleuze, p.174)

ถึงแม้จะถูกควบคุม กำกับด้วยกฎระเบียบของสังคมไม่ว่าจะในเชิงปราบปราม (repressive) หรืออุดมการณ์ก็ตาม เราก็ยังจะพบการเจรจา ต่อรอง อาศัยช่องโหว่อันเนื่องมาจากความขัดแย้งภายในโครงสร้าง ดังนั้น โครงสร้างในมุมมองของเดอเลซ จึงไม่ใช่สิ่งที่ทำให้หน่วยต่างๆ ถูกกระทำ (passive) ไปเสียทั้งหมด โดยเดอเลซได้ตั้งคำถามต่อการเกิดขึ้นของความขัดแย้งภายในโครงสร้างว่าเกิดมาจากช่องว่างเหล่านี้และเกิดการกลายเป็นอยู่ภายในโครงสร้างในฐานะที่เป็นแนวโน้มจากภายใน (immanent tendencies) เพราะเดอเลซปฏิเสธที่จะมองโครงสร้างว่าเป็นระบบปิดจากโอกาสที่จะเปลี่ยนไป (the prospect of mutation) หรือ การเปลี่ยนผ่านไปสู่โครงสร้างใหม่ (transition to new structures) (Stolze, 2009, p. 61) ฉะนั้นแล้วการยกแผนภาพของทอมป์สัน ที่อ้างว่าอธิบายความคิดเรื่อง โครงสร้าง ในบทความสมเกียรติ ไม่ว่าจะเป็นระบบสุริยะจักรวาลแบบมาร์กซิสม์ของอัลธุสแซร์ แผนภาพมอเตอร์ของประวัติศาสตร์ หรือการต่อสู้ทางชนชั้น และแผนภาพ วิธีการผลิตและชีวิตสังคม จึงเป็นการวิเคราะห์ โครงสร้าง ของอัลธุสแซร์ ในลักษณะตายตัว ไม่สามารถอธิบายความเป็นไปได้ใหม่ๆ หรือพลวัตของสังคมได้ เพราะมองว่าความสัมพันธ์ของหน่วยต่างๆ ถูกยึดโยงด้วย กลไก ฟันเฟือง เครื่องจักร ของตัวแบบ ให้เป็นไปตามวิธีการโคจร หรือ วิธีที่กำหนดไว้หมดแล้วในลักษณะองค์กรแบบปิด ซึ่งไม่สามารถอธิบายความเป็นไปได้อื่นๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นนอกเหนือการคาดการณ์ของระบบของตัวแบบ จนนำไปสู่การลดทอนคุณค่าการวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎีว่า อาศัยเพียงแต่การสร้างตรรกะที่สมเหตุสมผลอยู่ภายในแนวคิด ละเลยการอธิบายความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงได้

โดยสรุป การอ่านอัลธุสแซร์ผ่านนักประวัติศาสตร์อังกฤษอย่างอีพี ทอมป์สันของสมเกียรติด้วยมุมมองเชิงประวัติศาสตร์ทำให้ความคิดเรื่องโครงสร้างของอัลธุสแซร์ถูกบิดเบือนและลดทอนความเข้าใจลงไปยังผู้เขียนเห็นว่าการนำความคิดของเดอเลซที่มีความใกล้ชิดทั้งในแง่ของการเป็นนักคิดฝรั่งเศสในยุคสมัยเดียวกัน การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันผ่านจดหมายต่อเรื่อง โครงสร้าง ตลอดจนลักษณะร่วมทางความคิดอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกันไม่ว่าจะเป็นสำนักคิดมาร์กซิสม์ หรือ สปิโนเซียน (Spinozian) ย่อมทำให้เกิดมุมมองและความเข้าใจใหม่ๆ ต่อกรอบคิดของอัลธุสแซร์โดยในบทความนี้เน้นย้ำเฉพาะเรื่อง โครงสร้าง ผ่านมุมมองเรื่องพื้นที่และเวลาที่มีการดำรงอยู่ของความแตกต่างหลากหลายโดยมีความสัมพันธ์ต่อกันทั้งในเชิงประจักษ์ได้และไม่ได้ รวมไปถึงการดำรงอยู่ของแนวโน้มและศักยภาพของสิ่งต่าง ๆ พร้อมจะปฏิสัมพันธ์และเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นไปได้อื่นอีกมากมายภายในพื้นที่ของโครงสร้าง ซึ่งการพิจารณาเห็นความหลากหลายเหล่านี้ไม่อาจจะเข้าใจผ่านมุมมองที่ลดทอนให้เป็นหน่วยที่มีลำดับการเกิดขึ้นในลักษณะของเวลาเชิงเดี่ยวที่รวมศูนย์และจัดเรียงความเชื่อมโยงเป็นเส้นตรงรวมทั้งการเห็นโครงข่ายของโครงสร้างเป็นระบบปิด เพราะพื้นที่ในโครงสร้างมีกติกากของการละเล่นของสิ่งต่าง ๆ อยู่ภายในที่เปลี่ยนแปลงและเปิดไปสู่ความเป็นไปได้อื่นเสมอ

เอกสารอ้างอิง

สมเกียรติ วันทะนะ (2524).สังคมศาสตร์วิภาษวิธี. กรุงเทพฯ : วลี

Althusser, L. (1993). Essays on ideology. London: Verso.

Baert, P., & Silva, F. C. (2014). Social theory in the twentieth century and beyond. Cambridge: Polity Press.

Chaffee, D. (2010). Structuralist and post-structuralist social theory. In The Routledge companion to social theory (pp. 73-85). London: Routledge.

Deleuze, G. (2004). Desert islands and other texts, 1953-1974. Los Angeles, CA: Semiotext(e).

Glucksmann, M. (1979). Structuralist analysis in contemporary social thought a comparison of the theories of Claude Levi-Strauss and Louis Althusser. London: Routledge and Kegan Paul.

Katja, Diefenbach. (2013). Encountering Althusser: Politics and Materialism in Contemporary Radical Thought. Continuum International Pub. Group.

Stolze, Ted. (1998). Deleuze and Althusser: Flirting with Structuralism, Rethinking Marxism, 10:3, 51-63, DOI: 10.1080/08935699808685540